

**ȚARA DE LA FRONTIERĂ: DOBROGEA DE SUD.
NOSTALGII IMPERIALE LA MARGINILE IDEALULUI NAȚIONAL
(1913-1940)¹**

Rezumat: După 1913, Dobrogea de Sud a fost transformată într-o zonă de dispută propagandistică, între români și bulgari, iar teritoriul ei a devenit subiectul unei competiții acerbe între proiecte de identitate și construcție națională și programe de modernizare.

Nostalgia unui trecut imperial pentru români – o idee politică mediocră care a apărut în titlurile de ziare din anii 1920-1930 a fost mult mai bine evidențiată în a doua parte a anului 1941, când un discurs de tip propagandistic trebuia să justifice acțiunea militară pe teritoriul Uniunii Sovietice. Un fapt abia întrevăzut, la începutul secolului 20, „Imperiul Român” a devenit, în 1941, un concept frecvent folosit în spațiul public de la București.

Dobrogea de Sud nu a fost niciodată o regiune istorică reprezentativă pentru definirea mișcării naționale, a ideologiei statale sau pentru formarea unei elite reprezentative pentru legitimarea atributelor istorice ale guvernării regiunii.

Între 1913-1914 Dobrogea nu a fost privită cu multă empatie de către români. Cele mai multe scrieri vorbesc despre un teritoriu diferit, exotic, îndepărtat de valorile Vechiului Regat, cu un vizibil specific oriental, rămasă a Imperiului Otoman.

Sunt, totuși, excepții semnificative. Regina Maria a României, de exemplu – care considera Dobrogea și în special Cadrilaterul, drept o regiune extrem de familiară; drept dovadă, la mijlocul anilor '20, ea a construit în această provincie două splendide palate regale, ambele pe țărmul mării, la Mamaia (Kara Dalga) și Tenha Juvah la Balcic.

Cadrilaterul a rămas pentru români exact ceea ce reprezentase la momentul includerii, în 1913: un teritoriu de frontieră exotic și de neînțeles.

* Prof. univ. dr., Facultatea de Istorie și Științe Politice, Universitatea „Ovidius” din Constanța.
E-mail: fl_angel@yahoo.com.

¹ O variantă a acestui text se regăsește în forma: Florin Anghel, *Borderland's Country: South Dobruja. Imperial Nostalgias on the Edge of the National Ideal*, in Emanuel Ploeanu, Gabriel Stelian Manea and Metin Omer (eds.), *The Empire. Between Dispute and Nostalgia*, Peter Lang Internationaler Verlag Wissenschaften, Berlin, 2021, p. 173- 191.

Cuvinte cheie: Dobrogea de Sud; conceptul de Imperiu Român; Bulgaria; Regina Maria a României; Balcic; Bazargic, turci.

1. Teritoriu contestat, identitate națională exaltată

Ca margine pierdută a Imperiului Otoman la 1878, Dobrogea a urmat exemplul definitoriu de teritoriu contestat, de regiune de contact a etniilor și de studiu de caz pentru construcția de identitate națională contestată, atât pentru români, cât și pentru bulgari. Mai târziu, în 1913, intrarea Dobrogei de Sud (Cadrilater; județele Caliacra și Durostor) în componența României, prin Tratatul de pace de la București, a accelerat exaltarea naționalistă din partea mișcărilor politice bulgare și acțiunile de contestare din partea administrației românești.

După 1913 Dobrogea de Sud a fost transformată într-o arenă de dispută propagandistică, română și bulgară deopotrivă, iar pe teritoriul ei s-a desfășurat o competiție acerbă de proiecte de construcție identitară și națională și de programe de modernizare. Un întreg angrenaj mitologic bulgar, referitor la actele de întemeiere ale instituțiilor statale, laolaltă cu resentimente revizioniste evidente s-au ciocnit cu o politică generalizată de suspiciune a administrației românești față de identitățile diverse din provincie și față de ostilitatea asumată a majorității comunităților istorice etnice.

Administrația românească a Dobrogei de Sud, în perioada 1913-1916 și 1919-1940, reprezintă un moment care avea să se dovedească decisiv în istoria stingerii ambițiilor colonizatoare, cu vagi culori de esență imperială, venite dinspre factorii de decizie de la București. Nostalgia unui trecut imperial pentru români - o idee politică mediocră - va fi mult mai bine conturată în prima jumătate a anului 1941, când un tip de discurs de propagandă va trebui să justifice acțiunea militară în spațiul URSS. Ceea ce la începutul secolului XX poate fi doar bănuț, în 1941 „imperiul românesc” devine un concept destul de frecventat în spațiul public de la București. De pildă, bilunarul „Dacia”, care apare pe parcursul anului 1941 sub conducerea a trei intelectuali ardeleni bine cunoscuți (Octavian Tăslăuanu, Dan Botta și Emil Giurgiuca), și-a asumat misiunea răspândirii unei halucinante „tradiții imperiale” românești, circumscrise unui „spațiu vital” care ar fi cuprins, desigur, teritoriile ocupate din ordinul lui Ion Antonescu².

² Dan Botta, *Românii, poporul tradiției imperiale*, în „Dacia”, București, an I, nr.1, 15 aprilie 1941, p.1; Octavian C. Tăslăuanu, *Spațiul vital românesc*, în „Dacia”, an I, nr.2, 1 mai 1941, p.1 și Idem, *Tradiția imperială*, în „Dacia”, an I, nr. 4, 15 iunie 1941, p.1. În ultimul articolul citat, autorul scria, cu o

De ce a fost modificată frontiera dobrogeană prin Tratatul de pace de la București din vara anului 1913?

Poate că ar trebui menționat, încă de la început, că abia în 1943 a fost stabilită cu exactitate dimensiunea teritorială a Dobrogei de Sud de către autoritățile române: 7.685,8 kilometri pătrați, socotiți de Alexandru Budiș după valorile oferite de francezii Leon Lamouche și Henri Prost (7.695 kilometri pătrați)³.

Ministrul de Externe Mihail Manoilescu, care a negociat cedarea provinciei în 1940, povestește că a căutat în arhiva instituției pe care a condus-o orice document care ar fi legitimat o rezistență în fața cererilor bulgare (întărite de ale Germaniei) privind retrocedarea. Nu a găsit, pentru 1913, mai mult decât o „justificare” a unei „nebunii”: o frontieră strategică pe aliniamentul Turtucaia (la Dunăre)-Ecrene (la Marea Neagră)⁴, ceea ce, desigur, era mult prea puțin.

Există o sumă consistentă de argumente care insistă că intrarea Dobrogei de Sud între frontierele românești la 1913 ar fi „pus punct unei anomalii politico-geografice impuse la Tratatul de la Berlin, din 1878”, mai precis de Rusia, nemulțumită atunci de scandalul făcut de România în legătură cu cedarea județelor sud-basarabene (Cahul, Bolgrad, Ismail) și primirea Dobrogei otomane⁵. În epocă, intrarea Dobrogei de Sud între frontierele românești a mai fost privită și drept o „axiomă” a politicii externe: emisă, e drept, de opinii extrem de radicale, precum a profesorului Constantin Brătescu, potrivit căreia „România trebuie să creeze în Cadrilater o țară pur românească; ea nu-și poate clădi aici viitorul său pe temelia unor elemente alogene”⁶. Soluția oferită de conducătorul revistei „Analele Dobrogei” pentru „curățarea” provinciei era simplu rostită atunci, atroce din perspectivele unui dialog civilizat, astăzi: *schimbul de populație*⁷.

Astăzi au început să existe voci românești care, analizând agonia României Mari din vara anului 1940, vorbesc despre „transferul Cadrilaterului către

săptămână înaintea declanșării ostilităților militare dintre România și URSS: „Tradiția noastră imperială nu e un mit, ci o realitate, cu care trebuie să ne mândrim.”

³ George Ungureanu, *Cedarea Dobrogei de Sud (Cadrilaterului)*, în „Revista de istorie militară”, nr. 1-2, 2020, p. 57.

⁴ Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena. Memorii: iulie-august 1940*, Editura Enciclopedică, București, 1991, p. 179.

⁵ Stoica Lascu, *La rectification de la frontière du sud de la Roumanie (1913). Contexte historique et géopolitique. Quelques témoignages roumains*, în „Annals of the Academy of Romanian Scientists. Series of History and Archaeology”, vol. 8, nr. 1, 2016, p. 7.

⁶ C. Brătescu, *Populația Cadrilaterului între anii 1878 și 1938*, în „Analele Dobrogei”, an XIX, vol. II, 1938, p.201.

⁷ *Ibidem*.

Bulgaria“ drept nimic mai mult decât „un detaliu“⁸ în comparație cu pierderea Basarabiei, Bucovinei de nord sau a Transilvaniei. Atunci, însă, în septembrie 1940, revenirea Dobrogei de Sud între frontierele Țaratului bulgar a reprezentat un moment-cheie în reglementarea istoriei și a identității naționale ale statului vecin de la Sud de Dunăre. În acele zile ale începutului de toamnă, Radio Sofia a ales să emită prima sa transmisiune în direct și să relateze totul într-un limbaj care apela în totalitate la emoție. Mai precis, este vorba despre momentele intrării primelor unități militare bulgare în Bazargic și Silistra, imediat după retragerea administrației românești. „*Dragi ascultători, -relata emoționat crainicul postului național de radio- astăzi ascultați emisiunea noastră de final din Dobrogea eliberată. Dobrogea a fost dintotdeauna și a rămas leagănul poporului bulgar și fiecare pas pe care îl facem pe acest pământ este impregnat de trecutul nostru, de renașterea noastră, de vitalitatea poporului nostru luminos. Aici, în Dobrogea, se găsesc garanțiile securității noastre la Nord. Aici este Pantheonul trecutului nostru glorios*“⁹.

Dobrogea de Sud nu a fost niciodată o regiune istorică reprezentativă în conturarea unei mișcări naționale, a unei ideologii de stat sau în formarea unor elite reprezentative pentru legitimarea atributelor istorice ale stăpânirii regiunii.

Până la semnarea Tratatului de la Craiova (7 septembrie 1940), definițiile naționale despre Dobrogea se caracterizează prin tușe exaltate ale identității etnice, prin apel la o istorie fabricată sau, de-a dreptul, prin omisiune¹⁰. Cele două părți în conflict de legitimare identitară au utilizat, fiecare, propaganda intelectuală pentru a câștiga atât simpatia comunității internaționale dar și, mai ales, a populației din regiune în scopul de a păstra sau modifica frontierele¹¹.

În Dobrogea, în perioada 1878-1940, și cu precădere în partea ei de Sud, în perioada 1913-1940, din punctul de vedere al rivalității etnice, a legitimării istorice și a contestării autorității statale dinspre cealaltă parte a fost mai puțin vorba despre

⁸ Ioan Stanomir, *La Centenar: recitind secolul României Mari*, Editura Humanitas, București, 2018, p. 95.

⁹ Yoan Kolev, 1940: *Treaty of Craiova and the return of Southern Dobruja to Bulgaria*, Radio Bulgaria, 11.07.2014, în <http://bnr.bg/en/post/100437047/bnr-80-years-in-80-yeeks-treaty-of-craiova-and-return-of-south-dobruja>. (16.11.2018).

¹⁰ Ana-Teodora Kurkina, *Words and Wits: A Territorial Debate and the Creation of an Epistemic Community in Interwar Dobruja (1913-1940)*, în „East European Quarterly“, vol. 44, nr. 1-2, 2016, p. 53-76.

¹¹ *Ibidem*, p. 54.

o „Californie” a românilor¹² și mai mult despre „o Alsacie Lorenă, care a fost a lor, noi le-am furat-o și pe care trebuie neapărat să o cucerească”¹³.

De pildă, în România, a fost lansată în 1920 la Constanța, revista „Analele Dobrogei”, sub conducerea lui Constantin Brătescu¹⁴ și cu participarea celor mai importanți cunosători ai provinciei. Arareori, însă, concluziile cercetărilor tipărite de revista constănțeană (mutată, mai apoi, la Cernăuți) pot fi privite drept echilibrate și argumentate solid în perspectiva istoriei românești în Dobrogea de Sud.

De partea bulgară, a fost continuată direcția trasată de ziarul „Le mouvement dobroudjain”, tipărit în timpul Primului Război Mondial de Organizația Dobrogeană din Bulgaria, și au fost editate noi ziare precum „Dobrudžansko zname (1920-1921), „Dobrudža” (1923-1935), „Rodna Dobrudža” (1936-1937). În 1932 a fost înființat și un Institut Științific Dobrogean (*Dobrudžanski Naučen Institut*), la Sofia, condus de Mihail Arnaudov (director), Gheorghe Ghenov (director adjunct) și Stoian Romanski (secretar). Printre membrii fondatori pot fi regăsite nume dintre cele mai cunoscute ale literaturii și culturii bulgare, toți având o legătură de familie sau profesională cu Dobrogea de Sud: Borislav Ioțov, Dobri

¹² Constantin Iordachi, „*The California of the Romanians*”: *The Integration of Northern Dobrogea into Romania, 1878- 1913*, în Balász Trencsényi, Dragoș Petrescu, Cristina Petrescu, Constantin Iordachi, Zoltán Kantór (eds.), *Nation-Building and Contested Identities: Romanian and Hungarian Case Studies*, Regio Books, Budapest- Editura Polirom, Iași, 2001, p. 121- 152.

¹³ „Cuvântul”, an III, nr 10, 2 martie 1908, p. 1 *apud* Mădălina Lasca, *Imaginea comunităților bulgare din Dobrogea în presa de limbă română de la sfârșitul secolului XIX*, în Florin Anghel, Mariana Cojoc, Magdalena Tiță, *Români și bulgari. Provocările unei vecinătăți*, Editura Cartea Universitară, București, 2007, p. 99.

¹⁴ Constantin Brătescu (1882-1945), colaborator apropiat al lui Simion Mehedinți, a mai înființat și condus și Școala superioară de comerț din Constanța (1920-1924). Principalele lucrări științifice, dedicate geografiei, morfologiei și istoriei Dobrogei, sunt răspândite în revistele științifice românești ale timpului. Am aminti, între altele: *Lacul Mangalia*, în „Buletinul Societății Regale Române de Geografie”, vol. XXXVI, 1915, p. 199-230; *Dobrogea la 1444- lupta de la Varna*, în „Arhiva Dobrogei”, București, vol. II, 1919, p. 96-115; *Contribuțiuni la studiul Deltei dunărene*, în „Analele Dobrogei”, an II, nr. 2, 1921, p. 227-241 și nr.3, 1921, p. 379-391; *Delta Dunărei. Geneza și evoluția sa morfologică și cronologică*, în „Buletinul Societății Regale Române de Geografie”, vol. XLI, 1922; *Lacul Tașaul*, în „Analele Dobrogei”, an III, nr. 4, 1922, p. 522- 538; *Ibn Batuh, un călător arab prin Dobrogea în secolul XIV*, în „Analele Dobrogei”, an IV, nr. 2, 1923, p. 138-156; *Falezele Mării Negre între Carmen Sylva și Schitu Costinești*, în „Analele Dobrogei”, an XVI, 1935, p. 97- 105; *Contribuțiuni la cunoașterea „Costei de Argint” și a „Văii fără iarnă”*, în „Analele Dobrogei”, an XVIII, 1937, p. 23- 37.

Nemirov, Iordan Iovkov, Petăr Nikolov, Anton Strașimirov, Petăr Gabe, Stilian Cilingirov, Petăr Mutaľchiev¹⁵.

Între ei, Cilingirov și Gabe au trasat atitudinea cea mai radicală și fără echivoc antiromânească, plecând, desigur, de la administrația instituită în 1913 în Dobrogea de Sud. „România este țara cea mai puțin educată din Balcani- scria Stilian Cilingirov în 1921, în „Ravna Dobrudža“. „Ea seamănă cu o cocotă afectată și fardată, care mănâncă acasă la ea mămăligă și care, sub hainele de lux, nu are nicio cămașă“¹⁶.

Partea cealaltă, românească, nu a fost deloc mai prejos în exaltarea urii față de vecinătatea imediată. Într-una dintre publicațiile extrem de radicale apărute la Silistra, săptămânalul „Țara lui Mircea“, se tipărea la 1 octombrie 1936 un editorial al uneia dintre cele mai autorizate voci ale jurnaliștilor din România, Pamfil Șeicaru, cu titlul „Sensibilitate bulgărească“: „Bulgarii nu pot îndura ipoteca recunoștinței: simt un fel de delir al urii ori de câte ori sunt obligați să-și amintească de 1877. (...) Stăruie acel sentiment de idioată invidie față de români. Este o meteahnă a sufletului bulgăresc și orice am face nu vom isbuti să-i deprindem cu sentimente amicale față de noi. (...) Bulgarii apreciază numai forța; în măsura în care vom fi tari și vom avea puterea armatei, ne vor stima“¹⁷.

Nici amprenta românească, nici cea bulgară nu era vizibilă după retragerea Imperiului Otoman din Dobrogea, la capătul unei jumătăți de mileniu de administrație.

Totuși, în Cadrilater, chiar până în 1940, nici românii și nici bulgarii nu s-au constituit în comunitate dominantă. În 1912, pe cei 7.565 de kilometri pătrați ai Dobrogei de Sud locuiau 282.778 locuitori, din care 136.224 turci și tătari, 121.925 bulgari și doar 6.600 români (2,33% din totalul populației)¹⁸. Acești români, în proporție de două treimi, adică aproape 4.000 de suflete, se regăseau în orașul dunărean Turtucaia. La semnarea Tratatului de la Craiova, în 1940, rămăseseră mai

¹⁵ Constantin Iordachi, *Diplomacy and the Making of a Geopolitical Question: The Romanian-Bulgarian Conflict over Dobrudja, 1878- 1947*, în Roumen Dontchev Daskalov, Diana Mishkova, Tchavdar Marinov, Alexander Vezenkov, *Entangled Histories of the Balkans*, vol. 4 (*Concepts, Approaches and (Self)-Representations*), Brill, Leiden, 2017, p. 383.

¹⁶ Blagovest Njagulov, *Les images de „l'autre“ chez les Bulgares et les Roumains (1878-1944)*, în „Etudes balkaniques“, 2, 1995, p.22.

¹⁷ Pamfil Șeicaru, *Sensibilitate bulgărească*, în „Țara lui Mircea“, Silistra, an II, nr. 38-39, 1 octombrie 1936, p.1

¹⁸ Constantin Brătescu, *Populația Cadrilaterului între anii 1878 și 1938*, în „Analele Dobrogei“, XIX, partea II, 1938, p.192.

puțin de 100.000 de turci și tătari (96.869) dar 150.763 de bulgari și 108.404 români (29,14% din totalul de 372.058 al provinciei)¹⁹.

Toți aceștia din urmă au făcut obiectul unui schimb de populație, precizat expres în Tratatul de la Craiova din 7 septembrie 1940. Acesta a pus capăt nu doar unor dispute fără precedent în raporturile de vecinătate ci, în plus, a fost prima acțiune publică a regimului condus de generalul Ion Antonescu de reevaluare a situației interne din România. Neconsiderând deloc o problemă cedarea Dobrogei de Sud, Antonescu a încercat o gestionare corectă și fără haos a părăsirii celor două județe de către români, totul pentru a transmite un mesaj ideologic puternic, către interior și către Germania, că țara s-a schimbat radical²⁰.

Relațiile bilaterale, cândva binecuvântate de ocrotirea de care s-au bucurat liderii Renașterii bulgare pe teritoriul României și de participarea trupelor conduse de Carol I pe fronturile de la Sud de Dunăre în 1877-1878, se aflau într-o evidentă degringoladă din cauza problemei dobrogene, mai ales după intrarea Cadrilaterului în componența statului român (1913). În toată existența instituției monarhiei constituționale în România (1866-1947), doar Regele Carol I, și doar o singură dată (în octombrie 1902), a vizitat oficial Bulgaria²¹. „Conducătorii de la București, -nota ministrul bulgar în România, Hristofor Hesapciev, înainte de declanșarea conflictului balcanic din 1912- au o cu totul altă mentalitate, cu înclinații politice grandomane, nu pe măsura statului lor, și cu o îngâmfare plină de sine despre supremația culturală a României în fața Bulgariei vecine”²².

Cât de necesară era această fostă margine a Imperiului Otoman pentru identitatea românească?²³

¹⁹ *Ibidem*, p. 199. Brătescu scrie că, între 1930-1937, 28.264 turci și tătari au părăsit Dobrogea, plecând în Turcia.

²⁰ Alberto Basciani, *Il trattato di Craiova del 7 settembre 1940 e gli scambi di popolazione tra la Romania e la Bulgaria (1940-1943)*, în „Geschichte und Region. Storia e regione”, an XVIII, nr. 2, 2009, (Umsiedlung und Vortreibung in Europa. Spostamenti forzati di popolazioni in Europa, 1939-1955, eds. Michael Wedekind, Davide Rodogno), p. 164; François Bocholier, *La Dobroudja entre Bulgarie et Roumanie (1913-1919): Regards français*, în „Balkan Studies”, nr.2-3. 2001, p. 64-81; Virgil Coman, Nicoleta Grigore, (editori), *Schimbul de populație româno-bulgar. Implicațiile asupra românilor evacuați. Documente (1940- 1948)*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2010.

²¹ Daniel Cain, *Diplomați și diplomatie în Sud-Estul european: relațiile româno-bulgare la 1900*, Editura Academiei Române, București, 2012, p. 194-195.

²² Hristofor Hesapciev, *Amintirile unui diplomat bulgar în România (1905-1911)*, Editura Fundației Pro, București, 2003, p.11.

²³ Tatiana Solcan, *Relații diplomatice româno-bulgare în perioada interbelică (1919-1940). Documente diplomatice, presă românească și străină*, Editura Junimea, Iași, 2004; George Ungureanu, *Chestiunea Cadrilaterului. Interese românești și revizionism bulgar (1938-1940)*, Editura Ars Docendi, București, 2005, Maria Costea, *România și Bulgaria-diplomație și conflict*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca,

1. Românii: Pământul sălbatic²⁴ și exotic

Orașe și sate mici, lipsite de importanță economică și culturală, comunitățile acestea de la frontieră, mai ales cele din Dobrogea de Sud, constituie pentru majoritatea românilor un fel de pământ exotic, idilic, chiar sălbatic, complet diferit față de ce lăsaseră în urmă, dincolo de Dunăre, la București, în Moldova, Oltenia sau Transilvania.

Nici înainte de 1913-1914 Dobrogea nu fusese privită de români cu prea multă empatie. Până la Primul Război Mondial se găsesc arareori texte care să invite la o bună înțelegere a unor realități specifice, etnice, demografice, confesionale, juridice. Cele mai multe propun o lectură a unui teritoriu aparte, exotic, îndepărtat de valorile Vechiului Regat, cu specific vizibil oriental, rămășițe ale Imperiului Otoman.

Terenuri de așezare, de câștig financiar rapid, de dezvoltare urbană și imobiliară explozivă, orașele și satele județelor Tulcea și Constanța au devenit într-adevăr provocatoare și incitatoare pentru o mulțime de români din Vechiul Regat și de străini de aiurea dar au reprezentat de puține ori teme de interes specific, de abordare meticuloasă a situațiilor întâlnite. De pildă, într-unul dintre textele sale uitate, „Priveliști dobrogene”, o sumă de reportaje tipărite în 1914 de cel mai important prozator român, Mihail Sadoveanu (după ce, anterior, textele văzuseră lumina zilei, între 1911 și 1913, în „Universul”), apare o scenă care descrie exact relația dintre acești nou-veniți, de oriunde de pe teritoriul vechii României, și locuitorii băștinași ai exotice și neînțelese provincii. Astfel, cu doi ani înaintea Primului Război Balcanic, deci în primul deceniu al secolului al XX-lea, într-o excursie prin provincie, după ce autorul însuși, Mihail Sadoveanu, vorbește explicit

2004, Constantin Iordan, *Dobrogea (1878-1940) în istoriografia bulgară postcomunistă*, Editura Academiei Române, București, 2013. O prezentare a evoluției Cadrilaterului în interiorul frontierelor românești la Stoica Lascu, *Din istoria Dobrogei de Sud în cadrul României întregite (1913- 1940)*, în „Revista Istorică”, nr. 11-12, 1995, p. 957-975; Valentin Ciorbea, *Evoluția Dobrogei între 1918-1944. Contribuții la cunoașterea problemelor de geopolitică, economice, demografice, sociale și ale vieții politice și militare*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2008. O privire asupra ocupației bulgare în Dobrogea, între 1916-1918, din perspectivă românească și a exaltării urii reciproce: Daniel Citirigă, *The Arch Enemy: The Image of the Bulgarian in Romanian Memoirs and Propaganda During the First World War*, în Florin Anghel, Cristian Andrei Leonte, Andreea Pavel, *The Image of the Other: Memory and representation of the Neighbourhood and the World*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2018, p. 249-266.

²⁴ Am folosit termenul utilizat de Cristian Andrei Leonte, „Savage Peoples” in the Mirror: Dobruja in Romanian Public Debate During the Congress of Berlin (1878), în Florin Anghel, Cristian Andrei Leonte, Andreea Pavel, *op. cit.*, p. 220-234.

(„Dobrogea e ca o țară necunoscută și depărtată, spre care nimeni nu râvnește”²⁵), personajul principal, căruțașul moldovean Ispas, face o mărturisire oaspeților plătitori ai atelajului hipic: „Iaca, acolo-i Cataloi (sat în apropierea orașului Tulcea- n.n.). Eu am fost prin satul ista, și pot zice că am dus-o bine. Da’ trăiesc în satul ista, boieri dumneavoastră, cinci neamuri de oameni: trăiesc români, trăiesc bulgari, pe urmă sunt germani, sunt și lipoveni și italieni... bașca grecii, armenii, turcii și tătarii, care sunt presărați în toate părțile: piper și sare în bucate...”²⁶.

Un sfert de secol mai târziu (1939), Geo Bogza merge în Dobrogea de Sud pentru a scrie singurul reportaj literar (până acum) dedicat provinciei. Și, se pare, lucrurile pe care le vede nu par prea diferite de cele pe care, înainte de Primul Război Mondial, le semnalase Sadoveanu în Dobrogea Veche: „Nenumăratele popoare și rămășițe de popoare, aflate pe aceste locuri, ducând de veacuri un trai amarnic, dar neamestecate între ele, fiecare strict despărțit de celălalt, deși în strâns contact de suprafețe”²⁷.

O lectură a recensământului din 1930, făcută de George Ungureanu după datele publicate de Anton Golopenția în 1941, relevă trei zone etnice în ansamblul celor două județe ale Dobrogei de Sud: 1) „zonă mixtă de colonizare turco-bulgaro-română”, care se referă la estul județului Caliacra (plășile Balcic, Casim și Ezibei), cu o populație de 167.433 locuitori, din care 43%-bulgari, 25,8% turco-tătari și 22% români; 2) „zonă cu majorități absolute bulgare”, recte plasa Silistra, cu un total de 56.490 persoane, din care 57,6%-bulgari, 18,6%-români și 17,6%-turco-tătari și 3) „zonă cu majoritate absolute turco-tătară” (plășile Turtucaia, Curtbunar Accadânlar), cu o populație de 138.941 locuitori, din care turco-tătari-58,9%, bulgari-23,6% și români- 15,6%²⁸.

Există, însă, și excepții notabile. Regina Maria, de pildă, care a considerat Dobrogea, dar mai ales Cadrilaterul drept o regiune extrem de familiară: drept dovadă, la mijlocul anilor 1920 a clădit în provincie două splendide reședințe regale, ambele pe malul mării, la Mamaia și la Balcic. Chiar și în exilul nefericit de la Iași (1916-1918), Regina Maria insistă public asupra dragostei ei pentru Dobrogea, pentru locuitorii ei și, în mod singular, pentru două locuri atunci necunoscute majorității românilor dar pe care suverana le descoperise deja în Cadrilater în timpul scurtei administrații din 1913-1916: Balcic și Caliacra. Într-o lucrare de propagandă, „Țara pe care o iubesc”, scrisă în timpul Primului Război

²⁵ Mihail Sadoveanu, *Priveliști dobrogene* (1914), în Idem, *Opere*, vol. 6, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1956, p. 7.

²⁶ *Ibidem*, p. 9.

²⁷ Geo Bogza, *Țări de piatră, de foc și de pământ*, Editura Litera, București, 2011, p. 125.

²⁸ George Ungureanu, *Cedarea Dobrogei de Sud*, p. 57-58.

Mondial și retipărită în Marea Britanie în 1925, cu mare succes de public, Regina Maria alocă Dobrogei și dobrogenilor cele mai întinse spații editoriale, mai mult decât Bucureștilor, Sinaiei, Moldovei sau minunatelor mănăstiri oltenesti. Și nu de puține ori apare nostalgia imperială otomană: „*Din cauza varietății lor, locuitorii Dobrogei trezesc întotdeauna interesul. Nu știi niciodată ce chipuri noi vei întâlni și peste ce așezări ciudate poți să dai*”²⁹. Plaja de la Mamaia, insula Ovidiu, de pe lacul Siutghiol, Constanța, lacul Tatleagac din marginea Mangaliei, străzile Balcicului și capul Caliacra devin, pentru prima dată în memoria publică românească, elemente de definire a identității naționale românești, de conturare a unui specific general al țării.

Cine erau oamenii care veneau în Cadrilater și se așezau într-o regiune cu toponimie turcă și tătară, cu evidente moșteniri imperiale otomane neînțelese de nou veniți?

În orașe au venit reprezentanții noii administrații românești: funcționari, profesori, medici. Lor li s-au adăugat cei care au încercat mici afaceri (meșteșugari, comercianți, tehnicieni, muncitori specialiști) și care au găsit comunități urbane prielnice deschiderii unei firme, mai ales după plecarea bulgarilor (în 1913) și depozitarea comunității turce și tătare de dreptul de proprietate agrară. Aceștia din urmă, majoritari ai Dobrogei de Sud chiar și după Primul Război Mondial, au fost încurajați să emigreze în noua Republică a Turciei, inclusiv prin instrumente diplomatice bilaterale, precum Acordul din 1936, care stabilea condițiile generale ale unui schimb de populație³⁰. În fine, această țară exotică - un mic Paradis al României Mari³¹ - a devenit locuită și de oameni cu potență financiară peste medie, care au găsit aici, în special în câteva localități de pe malul Mării Negre (Balcic, Ecrene, Cavarna), medii inedite de petrecere a timpului, de exploatare a talentelor artistice sau, pur și simplu, de deconectare într-un spațiu care nu semăna cu nimic din vechea Românie.

Chiar și după un sfert de secol de administrație românească, o evaluare din iulie 1938 arăta că, dintre cele 4.900 de firme înregistrate în cele două județe ale

²⁹ Maria, Regina României, *Țara pe care o iubesc. Memorii din exil*, (cu ilustrații de Regina Elisabeta a Greciei), Editura Humanitas, București, 2016, p. 69.

³⁰ Metin Omer, *The Emigrations of Muslims from Romania to Turkey (1923-1940): Perceptions of the Authorities in Ankara*, în Florin Anghel, Cristian Andrei Leonte, Andreea Pavel (eds.), *op.cit.*, p. 357-370 și Idem, *În căutarea spațiului identitar: emigrarea turcilor și tătarilor în viziunea elitelor comunității (1878-1940)*, în *Turcii și tătarii din Dobrogea*, Adriana Cupcea (editor), Editura Institutului pentru Studiul Protecției Minorităților Naționale, Cluj Napoca, 2015, p. 31-49.

³¹ Lucian Boia, *Balcic. Micul paradis al României Mari*, Editura Humanitas, București, 2014.

Dobrogei de Sud, abia 1.244 (25,4%) erau românești, cele mai multe fiind deținute de bulgari³².

De regulă, după modelul Balicului, toate aceste comunități care aveau nevoie de ieșirea din anonimatul unei provincii nu doar de frontieră ci și lipsite de un palpabil trecut românesc, apelau la legitimitatea oferită de Regina Maria. Suverana accepta să ctitorească această amprentă românească, mai ales în zona litoralului ei atât de iubit, așa cum se întâmplă, în penultima vacanță de vară în pace (1937), în cazul Cavarnei. „Marea!- semna Regina Maria într-o publicație sezonieră, „Plaja Cavarnei“, gândită acolo și redactată la București- „Da, o iubesc. Totdeauna a ocupat un loc de frunte în viața mea. Născută pe o insulă, marea înconjoară țara în care am deschis ochii, izolând-o de restul lumii și pentru a ajunge în orice altă țară trebuie trecută, lină sau supărată, trebuie înfruntată”³³.

Nu ar fi exagerat dacă am considera că, singură, Regina Maria s-a considerat *Acasă* în Dobrogea de Sud între toți supușii ei români³⁴. Balicul, mai mult decât București, Mamaia, Sinaia sau Bran, a reprezentat pentru suverană singurul loc cu adevărat familial, îndeosebi după 1927, și care a fost desemnat drept o reședință de toate zilele. Pentru ceilalți români, Balicul nu a fost nici port, nici oraș, nici stațiune balneară ci, de-a dreptul, un capitol de roman³⁵. Există, de pildă, o cerere publică, semnată de literatul bucureștean G.D. Mugur și adresată longevivului primar de Balcic, George Fotino (1932-1938), prin care ulițele povârnite ale orașului, care coboară spre port, ar fi trebuit să rămână nepavate și nepietruite pentru a i se păstra „stilul”³⁶. O relaxare evidentă a conduitei morale obișnuite la București și în orașele de provincie, reglementările inedite ale vieții sociale (apariția nudismului, de pildă), ignorarea regulilor de circulație,

³² George Ungureanu, *Cedarea Dobrogei de Sud*, p. 59.

³³ M.S. Regina Maria a României, *Ce înseamnă marea pentru mine*, „Plaja Cavarnei“, an I, nr.1, august 1937, p. 1.

³⁴ Toate mărturiile autobiografice ale Reginei Maria spun același lucru: Balicul este *Acasă*. Dar și alte locuri ale Dobrogei de Sud fac parte din patrimoniul unui sentiment împlinit de locuință de familie: capul Caliacra, Ecrene, Cavarna, Bazargic. Poate una dintre cele mai relevante mărturii în acest sens este cea din februarie 1930, într-un text autobiografic intitulat „Casele mele de vis“, unde Regina Maria transmite tuturor românilor ei ce înseamnă Balcic: „O simțire de desăvârșită, de aproape copleșitoare bună stare puse stăpânire pe mine. Făceam parte din loc și locul făcea parte din mine. Iară și iară mi-a venit această simțire dealungul drumului lung al vieții, simțirea curată că vii acasă, că ești primit în întregime și așa cum ești de împrejurările în care te afli“. M.S. Regina Maria a României, *Casele mele de vis*, în „Boabe de grâu“, an I, nr. 2, aprilie 1930, p. 71.

³⁵ Cum este, de exemplu, cazul cel mai celebru: Cella Serghi, *Pânza de păianjen*, roman apărut în 1938 și reeditat de zeci de ori până astăzi, în milioane de exemplare.

³⁶ Balcica Măciucă, *Balcic*, Editura Universală, București, 2001, p. 105-106. Balcica Măciucă este fiica ultimului primar român al Balicului, Octavian Moșescu (1938-1940).

scandalurile cu polițiștii și cu grănicerii de la Ecrene (la doi kilometri de Balcic) toate fac parte din ceea ce construia o mitologie fără precedent în istoria României, legată de o localitate. Excursiile la capul Caliacra, și în satele din apropiere, cum ar fi Ghiaursuiuciuc (astăzi Bălgarevo), unde Cecilia Cuțescu-Storck își picta peisajele, Surtuchioi (astăzi Nanevo) sau Calicichioi (astăzi Tiulenovo) reprezintă până astăzi încă tipuri de descrieri între cele mai exotice, cu parfum oriental, din Cadrilaterul beletristicii de consum.

Dacă citești scrisul celor care au trecut prin câteva târguri dobrogene de frontieră, impresia este una de revenire la cotidianul amorțit imperial otoman, abandonat oficial după 1878. Plecată din Balcic, în vara lui 1938, unde se afla în vilegiatură la vila prietenei sale (Cecilia Cuțescu-Storck), Agatha Grigorescu Bacovia descoperea orașul Caverna, tipică așezare provincială: „*O singură stradă principală, ticsită de prăvălii. Cafenelele predomină. Aci, se servește dulceață de smochine verzi, de trandafiri și cafeaua măcinată în vestita piuă turcească*”³⁷. Apoi, „*gimnaziul românesc, singura clădire cu oarecare proporții este în plină reparație. Aud că are un simulacru de muzeu cu obiecte descoperite în port.(...) Grădina publică e miniaturală; destul de simpatic e crângușorul din care a fost transformată. Două bănci, două ronduri fără flori. Cu totul neîngrijită și primitivă, grădina păstrează o muștrare toamnătică, pentru nepăsarea cetățenilor care o aglomerează cu prezența lor numai seara și în zilele de sărbătoare. Acesta e târgul*”³⁸.

Cam în același timp, Anton Holban descrie Caverna (în romanul său tipărit în 1934) drept un loc de vilegiatură comparabil cu un loc la marginea lumii civilizate, a întregilor rânduiri cunoscute în lumea obișnuită. „*Caverna: o singură stradă, cu prăvălii neînsemnate ținute de bulgari și câteva cafenele umile. Câteva magazine, câteva bordeie locuite de pescari vara. O mică piață la mijloc, pe o latură cu o casă pătrată, restaurantul „Mihali”, și el, cu toată neînsemnătatea lui, deschis numai vara. Pământ galben, case albe, marea în culori deschise. La dreapta, un munte mic, Căracmanul. Două pontoane de lemn, puțin nisip, o vilă roz- stranie apariție- pe o colină. În total, aspect de singurătate grandioasă*”³⁹.

Această Cavernă mohorâtă era proiectată a se transforma rapid într-o localitate modernă, așa cum a fost cazul celorlalte orașe dobrogene după 1878. La începutul anului 1938, G. Dimitriu-Serea, întrebat de reporterii celui mai important cotidian din Cadrilater, „Dobrogea Nouă”, care apărea la Bazargic, răspundea într-un interviu că, până la începutul acelei toamne, Caverna urma să fie

³⁷ Agatha Grigorescu Bacovia, *Terese albe* (1938), în Eadem, *Poezii și proză*, Editura pentru literatură, București, 1967, p.298.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Anton Holban, *Ioana*, Editura Eminescu, București, 1974, p. 103. Romanul a apărut în 1934.

electrificată (Balcicul fusese primul oraș cu lumină electrică în Dobrogea de Sud, în 1933, apoi Bazargic și Silistra, în 1937), că va fi prelungită calea ferată Carmen Sylva-Mangalia până la Balcic și, deci, va fi gară și la poalele muntelui de calcar Ciracman, că un aeroport va fi deschis în câteva zile (nu a mai fost), după modelul celor din Balcic și Bazargic, iar piața centrală, din fața Bisericii „Adormirea Maicii Domnului”, urma să fie înzestrată cu o grădină publică, cu un monument al ostașilor din Cavarņa căzuți în Primul Război Mondial, cu un Ateneu popular și cu fântâni decorative. În plus, primarul mai promitea și că muntele Ciracman, care se scurge direct în mare, va fi lotizat către „scriitori, magistrați, ziariști, ofițeri, profesori, pensionari și funcționari de orice categorie” care promiteau construirea unei vile până la data de 30 noiembrie 1938⁴⁰.

Astăzi, o vizită în Cavarņa vă convinge că Ciracmanul este încă un munte de calcar, golaș, lipsit de vegetație dar și de vile, și că în piațeta orașului, care străjuiește superba biserică ridicată la mijlocul secolului al XIX-lea, se găsește statuia lui Dobrotici, ridicată de regimul comunist bulgar.

Dacă nu s-a putut la Cavarņa, totuși câteva localități ale Cadrilaterului au fost reședințe de monumente ale memoriei Primului Război Mondial, elemente importante de coagulare a anemicului spirit identitar românesc din regiune: statuia lui Nicolae Filipescu din Bazargic⁴¹, a Regelui Ferdinand din Silistra⁴² sau bustul Reginei Maria, conceput de Oscar Han⁴³ pentru piațeta din centrul Balcicului. Prin urmare, până în ultimii doi ani ai administrației românești în Dobrogea de Sud (1938) nu exista nici măcar un singur monument de for public care să invoce memoria victoriei în război. Acest lucru este particular pentru întreaga Românie Mare. Singura operă dedicată exclusiv eroilor Primului Război Mondial în Dobrogea de Sud a fost dezvelită la Bazargic, la 3 noiembrie 1929, în prezența Reginei Maria, a Principesei Ileana, generalului Henri Cihoski, ministru de Război, și a autorităților locale. Sculptorul Ioan Iordănescu a gândit un grup statuar reprezentând mai mulți soldați răniți sărutând drapelul și cerând să lupte până la

⁴⁰ *Stațiunea Cavarņa într-o eră nouă*, în „Dobrogea Nouă”, Bazargic, an XIX, nr. 107, 3 mai 1938, p.1.

⁴¹ Operă a sculptorului Oscar Spaethe, a fost dezvelită la 19 iunie 1938 în fața Liceului „N.Filipescu”. În septembrie 1940 sculptura a fost transportată la Constanța și, aici, i s-a pierdut urma.

⁴² Monumentul Regelui Ferdinand era situat în centrul Silistrei, între clădirea Art Deco, și astăzi în picioare, și moscheea Kurşumlu, de pe artera principală a orașului. Opera sculptorului Ion C. Dimitriu-Bârlad a fost dezvelită la 18 iunie 1939, în prezența ministrului Propagandei, Eugen Titeanu. În septembrie 1940 statuia a fost transportată la Călărași.

⁴³ Bustul a fost dezvelit în 1930 iar astăzi, recuperat, se află amplasat în fața Muzeului de Artă din Constanța.

capăt. Deasupra lor, se afla un vultur cu aripile întinse, așezat pe un soclu înalt⁴⁴. Modestia locurilor memoriei românești în Dobrogea de Sud era evidentă și aceste ansambluri de for public nu au reușit să atenueze decât în foarte mică măsură sentimentul de înstrăinare pentru majoritatea nou-veniților.

La fel, impresiile din împrejurimile Balcicului dezvăluie o lume atemporală, lipsită de orice confort al civilizației, imună la direcțiile modernizatoare din inima orașului artiștilor: între Surtuchioi și Sf. Nicolae, pe malul mării, pe șoseaua dintre Caverna și Șabla, puteau fi lesne văzute *„aceleași sate fără contur, cu imense ogrăzi, aceleași căsuțe cu dezolante acoperișuri de paie și stuf: rare fântâni cu cumpănă și pe alocuri cișmele zidite în piatră înnegrită de ani. Femei cu vite la adăpat, măgăruși cu greutate mari în spate, copii murdari în zdrențe, și turme, foarte multe turme de oi”*⁴⁵.

Camil Petrescu, boem dar nu atât de peste măsură, după ce a văzut prima dată Balcicul la sfârșitul anilor 1920 și a admirat ce era de admirat, a scris că *„toată lumea e de acord asupra înspăimântătoarei lipse de confort a acestui orașel. Poate că prea mult confort ar dăuna orientalismului lui atât de prețuit de artiști, oricum însă o cameră curată în care să te odihnești și un restaurant care să-ți dea și furculiță și șervet la masă, s-ar putea împăca cu frumusețea mării și fesurile localnice. Mai ales că mai e și problema dificilă a transportului. O zi și o noapte e drumul până acolo cu trenul și automobilul”*⁴⁶. Este destul de diferit față de ceea ce percepe amintitul Anton Holban, care își revendică oarecum primatul în „descoperirea” Balcicului pitoresc: *„Cunosc Balcicul de foarte multă vreme, imediat după războiul cel mare. Pot fi mândru că sunt dintre descoperitorii farmecelor lui. Pe atunci străzile erau pustii în mijlocul verii, nu existau vile, cartierele turcești dominau în toate părțile. O epocă mai puțin mondenă, dar parcă integrându-se și mai bine peisagiului”*⁴⁷. Într-un interviu tipărit în septembrie 1935, același Holban, care adusese într-adevăr pentru prima dată Caverna în conștiința publică modernă, întărea reținerile sale față de „modernizarea” aceluiași Balcic: „Balcicul se schimbă, din nenorocire, în fiecare zi. Acum e monden, lumea amatoare

⁴⁴ Desvelirea Monumentului Eroilor Regimentului 40 Infanterie, în „Revista Generală Ilustrată”, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1929. Monumentul a fost demontat în septembrie 1940, o dată cu retragerea administrației românești, și nu se mai cunoaște soarta acestuia.

⁴⁵ Agatha Grigorescu Bacovia, *op.cit.*, p. 290. Și percepția celui mai important scriitor bulgar, Iordan Iovkov, care a locuit mult la frontiera cu Dobrogea la începutul secolului al XX-lea, apoi la Bazargic în 1918-1919, este asemănătoare celor care vedeau Balcicul și lumea înconjurătoare în lumina unei vieți patriarhale, bulgare de data aceasta: Florin Anghel, *Cotidianul mărunt al Dobrogei de Sud. Ce a văzut Iordan Iovkov (1880-1937) la frontiera cu România?* în „Studii și materiale de istorie contemporană”, vol. 18, 2019, p. 5-21.

⁴⁶ Camil Petrescu, *Balcicul*, în „Coasta de Argint”, Balcic, an I, nr. 3, 23 aprilie 1928, p. 2.

⁴⁷ Anton Holban, *Mereu Balcic*, „Lumea turistică”, an II, nr. 7, februarie 1935. Textul a fost reprodus și în Idem, *Pseudojurnal. Corespondență, acte, confesiuni*, ediție îngrijită de Ileana Corbea și N. Florescu, Editura Minerva, București, 1978, p. 264-265.

de dans l-a invadat. Electricitatea alungă toate umbrele. Turcii, atât de pitorești, vor pleca în țara lor, chemați de Kemal. Nu vor mai rămâne decât mormintele lor, ca să ni-i amintească. Mai sunt încă, pe acolo, colțuri tănuite. Mi-e frică să le spun, ca să nu adaug la popularizarea lor”⁴⁸.

Capitala județului Durostor, la sfârșitul administrației românești (1939), îi prilejuia lui Geo Bogza o descriere dintre cele mai ostile. *„E un oraș destul de hâd și de grotesc Silistra”* - scrie Bogza. *„Pe o stradă din centru un negustor de hamuri își anunță prăvălia printr-un cal împăiat, jupuit, prăfuit și macabru, expus pe un fel de platformă, scoasă în afară, din dreptul acoperișului. Cafenele și hanuri, bragagerii, în care, dacă intri, un roi de muște se dislocă de pe pereți și ți se lipește de obraz. Oameni cu fețe ciupite, găurite, roase, ca niște felii de brânză stricată”*⁴⁹.

Totuși, cel puțin în trei dintre localitățile urbane ale Cadrilaterului- Balcic, Bazargic și Silistra- transformările urbanistice sunt foarte mari, îndeosebi în anii 1930. Nou veniții din regiunile mai confortabile ale României au impus arhitecților să conceapă construcții noi de clădiri publice (primării, Palatul administrativ din Bazargic, Palatul administrativ din Silistra, filialele Băncii Naționale a României din Bazargic și Silistra, spitale, școli, licee, ba chiar și muzeul din Balcic), utilități (canalizare, electrificare, introducerea transportului interurban) și infrastructură (clădirea gării din Bazargic, imobilul superb al aeroportului din Balcic). Toate reprezintă creații îndrăznețe ale celei mai moderne arhitecturi, Art Deco, îmbinate fericit și ingenios cu influențe orientale sau tradițional balcanice (ca în Balcic)⁵⁰.

Era, desigur, mult prea puțin pentru o margine de țară și pentru un teritoriu care avea nevoie de mult mai multă autoritate românească.

2. Bazargic: ilustrate de la frontieră

Imediat după Războiul Mondial provincia era departe de aproape toate standardele moderne ale orașelor țării. *„Peripețiile drumului de la Bazargic până la Balcic- scrie Cecilia Cuțescu- Storck - erau ceva nou și plin de farmec pentru noi, căci din când în când ne opream prin hanuri vechi, ca din vremea lui Noe, unde serveau găgăuți, ale*

⁴⁸ Anton Holban: *Mi-am petrecut vigiliatura în orașul copilăriei mele*, în „Rampa”, an 18, nr. 5311, 27 septembrie 1935, p. 1.

⁴⁹ Geo Bogza, *op. cit.*, Ediția anterioară a fost tipărită în 1939.

⁵⁰ C. Budeanu, Alexandrina Petrescu, *Realizări tehnice și economice în Cadrilaterul dobrogean*, în „Analele Dobrogei”, XIX, partea III, 1938, p. 48-50. Vezi și Constantin Tudor, *Administrația românească în Cadrilater (1913-1940)*, Editura Agora, Călărași, p. 211.

*căror firi sucite nu le puteam pătrunde, sau turci cu expresii fioroase, cu bărbii țepoase și sprâncene groase, jumătate ascunse sub turbane zdrențuite*⁵¹.

Mihail Sadoveanu, care scrisese despre Dobrogea și înainte de 1914, a ajuns în Cadrilater la câțiva ani după război și nu a lăsat impresia că vede mai mult decât un război surd între o veche stare de fapt, reprezentată de buna lume turcă, tătară și bulgară și aceea a noului strident, adusă de români după 1913: *„oamenii noi au adus, pe lângă cuțit și furculiță, pe lângă mobilele și mărunțișurile indispensabile ticăloșiei lor, și alte stricăciuni*”⁵². O cafenea pe strada principală a Bazargicului, în primul deceniu postbelic, te pune pe gânduri: *„o magherniță de bagdadie de care te lovești cu capul, niște divanuri cu rogojini, o vatră cu cărbuni, un ibric și câteva felegene. Instalația e gata. Vezi cafenele de acestea pe toate ulițele, una lângă alta, una peste drum de alta*”⁵³. Și, desigur, nici în povestirea spumoasă sadoveniană nu trebuie să lipsească nostalgia imperială otomană, aflată și ea pe ultimul drum la Bazargic, în primul deceniu românesc: *„Câțiva mușterii cu turban, gravi și domoli, sorb ciudata licoare ca și când ar îndeplini un oficiu și rostesc din când în când câte un cuvânt. Ori mai degrabă tac. Stăpânul localului e și el consumator și tace ori vorbește foarte puțin. De câștig nu poate fi vorba, însă negustoria este o îndeletnicire onorabilă și e de ajuns atât. Îndeletnicirile bănoase și întreprinderile mari sunt ale bulgarilor. Vechilor stăpâni le-au rămas cafenelele. Până ce le închid și pe acestea și se duc spre sud, la Constantinopol sau în Anatolia*”⁵⁴.

Puțin mai târziu, la mijlocul anilor 1930, Bazargicul nu aduce mai mult decât imaginea unui târg insignifiant asurzit de croncănitul ciorilor. *„De aici- scrie Constantin Botez în toamna anului 1935- locuitorul bazargician împrumută elementele esențiale ale structurii, ale firii, unele ideologii locale adaptate de la mediul înconjurător. Praful și croncănenile ciorilor constituiesc atât pudra cât și muzica localnicului. Pe fizionomia lui poți să constăți oricând teama de seceta cotidiană și cicatricea vântului de stepă. Trec zilele în ritmul melancolic al loviturilor tacului în bilele mesei de biliard și în fața ceștii de cafea de cea mai proastă calitate. Localnicul, în puținul de care dispune, consumă liniștit, molcom și tăcut fără grija zilei de mâine. (...) Praful, vântul și ciorile formează aici un trio în ritmul căruia se consumă viața*”⁵⁵. Într-o culoare mult mai obiectivă, a unui reporter venit să scrie un reportaj pentru cea mai bine vândută revistă românească a timpului, *„Realitatea ilustrată”*, în august 1939, Bazargicul își arată ceea ce a realizat în ultimii ani în sens apropiat de gusturile nou-veniților români. *„În Bazargic -notează jurnalistul V. Ghețea- pe strada principală ce duce la*

⁵¹ Cecilia Cuțescu-Storck, *Fresca unei vieți*, Editura Bucovina I.E. Torouțiu, București, 1943, p. 338. În ediție anastatică, volumul a fost reeditat în 2008, la Editura Semne, București.

⁵² Mihail Sadoveanu, *Bazargic*, în *„Coasta de Argint”*, Balcic, an I, nr. 4, 10 mai 1928, p. 4.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ Constantin Botez, *Reverii bazargiciene*, în *„Cadrilaterul”*, an I, nr.1, 15 septembrie 1935, p. 8.

*grădină, te poți aștepta să întâlnești pe stradă: de la cuconița cea mai cochetă și mai stilată, până la bătrânul turc, ce-și conduce oile și purcelușii la apă*⁵⁶.

Prin urmare, ar trebui să considerăm ceea ce astăzi se definește îndeobște drept „știre falsă” relatarea de la mijlocul anului 1915 tipărită în prima publicație românească din Cadrilater, „Ecoul”, care apărea de câteva luni la Bazargic. Este o descriere idilică despre efortul de refacere a infrastructurii urbane în cei doi ani de administrație românească dar care, ca întotdeauna când este vorba despre această provincie, are legătură cu Regina Maria. După vizita suveranei la Bazargic, la 3 august 1915, alături de principele moștenitor Carol și de principesa Elisabeta, cotidianul bazargician scria despre ce credeau redactorii că ar fi observat Augusta protectoare a Cadrilaterului: *„Astăzi nu se mai găsesc nici gropi, nici mlaștini în mijlocul său. Străzile centrale sunt asfaltate până la periferie. În Bazargic, iluminatul este aproape electric (bine zis „aproape” pentru că electrificarea orașului a devenit realitate abia peste două decenii, în 1937- n.n.). În capitala județului se mai află grădini, piețe publice, plantații de arbori*⁵⁷. Ceea ce știm sigur este că, după ce a plecat din Bazargic, în după amiaza aceleiași zile, exact la ora 16.30, Regina Maria a ajuns pentru prima dată în viața ei în micul port cu magazine de piatră al orașului Balcic.

Reveria transformărilor urbanistice și de infrastructură din București și din alte câteva mari orașe provinciale este adusă cu prisosință pentru cititorii avizi de pitoresc, idilic, exotic și trecut imperial otoman. Nostalgia plimbărilor pe bulevardele moderne al Capitalei, precum și facilitățile culturale, mondene și cotidiene din orașele țării, aruncă provincia sud-dobrogeană în mediocritate în percepțiile locuitorilor români, și ale vizitatorilor, transformând-o într-un peisaj destul de sordid, de unde e mai bine să pleci numaidecât sau să stai doar atâta vreme cât durează contractul. *„În Bazargic- relatează un reportaj de mare tiraj apărut în ultima vară românească a orașului- nu există tramvai sau taxi. De la gară, un bulevard destul de lung și prost întreținut te conduce în centru. Natural, te aștepți la un „centru” puțin stilat, un centru care să facă față lucrurilor. Deloc. O moschee veche și cocoșată străpunge cerul albastru, cu turnul ei. În plin centru, o baie comună, cu aspect de mănăstire. Dar mulțumit de faptul că bazargicienii au dat loc de frunte curățeniei, mai trec cu vederea; dar baia aceasta datează de vreo 600 de ani, și tot primitivă este. N-are duș, n-are cazane, ci câteva pietre încălzite, pe care te culci, și câțiva inși arunca apă pe tine. Și centrul Bazargicului se mărginește la o întretăiere de mai multe străzi, fără nicio importanță*⁵⁸. În același an, Geo Bogza demonta într-o bucată literară a sa nu doar

⁵⁶ V. Ghețea, *Bazargic, oraș oriental*, în „Realitatea ilustrată”, an XIII, nr. 656, 15 august 1939, p. 14 și 16.

⁵⁷ „Ecoul”, Bazargic, an I, nr. 23, 10 august 1915. Vezi și Constantin Tudor, *op. cit.*, p.111.

⁵⁸ *Ibidem*.

abundența idilicului în descrierea peisajelor Cadrilaterului ci, mai ales, vorbea despre eșecul vizibil al „colonizărilor” cu români în provincie. *„Viața în satele turcești ale Cadrilaterului- relatea el în reportajul literar din 1939- se scurge între preceptele inflexibile ale Coranului și tributul implacabil de muncă pe care cultivatorii pământului pietros îl cere. Acesta din urmă îi apropie până la identitate de celelalte popoare dobrogene. Coranul îi desparte”*⁵⁹.

3. Istorie abandonată în Dobrogea de Sud. Concluzii

Disconfortul cotidian și lipsa infrastructurii moderne erau replica insecurității. Nesiguranța unui viitor românesc, mai mult decât crizele politice și economice, a fost determinantă pentru lipsa unor proiecte majore, care să imprime un curs ireversibil. Disputa nu s-a oprit niciodată în sfertul de veac de administrație românească⁶⁰ și, în 1940, Dobrogea de Sud încă nu avea industrie, alta decât cea dependentă de producția agricolă. Provincia era străbătută, în 1938, de doar 900 km de șosele, din care 350 construiți după 1913 (de-a lungul Dunării, Turtucaia era legată cu Silistra și, aceasta din urmă, de Bazargic și Balcic), deținea două aeroporturi sezoniere (la Bazargic și Balcic) și o singură cale ferată, aceea care pleca de la Medgidia, prin Cobadin, se oprea la Bazargic și continua cu încă un tronson, de 16 km, până la Boteni, la frontiera bulgară⁶¹. Chiar și Episcopul ortodox al Constanței, Gherontie, își manifesta neputința în fața efortului minimal cu care realitățile dud-dobrogene se modificau în defavoarea trecutului imperial otoman și a stagnării de câteva secole: abia cinci biserici construite în toată provincia în perioada 1913-1938 și puține speranțe să se fi întâmplat lucruri bune în viitor⁶².

⁵⁹ Geo Bogza, *op. cit.*, p. 149.

⁶⁰ O privire generală asupra vieții și evoluției în 1919-1940 o regăsim la Alberto Basciani, *Un conflitto balcanico. La contesa tra Bulgaria e Romania in Dobrovia del Sud, 1919-1940*, Edizioni Periferia, Cosenza, 2001.

⁶¹ Stoica Lascu, *Înfăptuiri românești în Cadrilater*, în „Dosarele Istoriei”, an VII, nr.1 (65), 2002, p. 47. Vezi și Toader Popescu, *Proiectul feroviar românesc (1842- 1916)*, Editura Simetria, București, 2014, p. 79.

⁶² ÎPS Gherontie, Episcopul Constanței, *Înfăptuiri și nevoi bisericești în Dobrogea Nouă*, în „Analele Dobrogei”, an XIX, vol. III, 1938, p. 60. Cele cinci biserici nou construite erau: una în județul Caliacra (în satul Mircea Vodă) și alte patru în județul Durostor (Siniru Nou-1936, Frășari-1929, Uzulchioi-1931 și Accadânlar-1937). Superba Biserică „Sf. Gheorghe” din Accadânlar (azi, orașul Dulovo, Bulgaria) este ultimul locaș de cult ridicat în Dobrogea de Sud de administrația românească. Și Î.P.S. Gherontie îndemna autoritatea statului să facă totul pentru a construi o „frontieră” ortodoxă, corespunzătoare celei dintre România și Bulgaria, pretinzând că în multe localități locuite preponderent de bulgari deveniseră majoritare cultele neoprotestante.

Cu câteva luni înainte de încheierea administrației românești în Dobrogea de Sud, Geo Bogza constata că schimbările provinciei, deși într-un ritm alert, nu reușiseră nicicum să modifice o realitate etnică și de cotidian național veche din perioadele otomane: „Fâșii, fâșii se împart popoarele, pe pământul ars de soare, al Dobrogei de Sud. În sate apropiate unele de altele sau prin mahalalele orașului, pe cartiere, perfect despărțiți, fiecare cu limba, obiceiurile și mentalitatea lui, și totodată cu felurite însușiri sau inaptitudini în fața vieții și a luptei pe care trebuie să o ducă pentru viață, trăiesc pe acest pământ dintre Dunăre și Mare”⁶³.

Desigur, altădată, între 1878 și 1916, Dobrogea fusese un adevărat motor de dezvoltare modernă a infrastructurii și a vieții urbane, printr-un pariu politic solid al întregii clase politice, în frunte cu Regele Carol I. După 1913, pentru Dobrogea de Sud românii nu au mai putut copia în întregime istoria de succes de până atunci. Mai ales în realitățile de după 1919 soluțiile au reflectat o anumită oboseală a societății, inclusiv o lipsă de entuziasm în multe situații. Realizările excepționale -de ar fi de amintit doar transformarea orașului Balcic într-un model arhitectural și de reședință regală -s-au suprapus peste problemele endemice din lumea rurală, laolaltă etnice, economice și de raportare cu realitatea importată din România. Iar dincolo de peisajele idilice descrise de literatura de consum, cu minarete, soare și turci, lumea întreagă a Dobrogei de Sud a rămas opacă pentru aproape toți cei nou așezați aici, la fel ca și pentru vilegiaturiști.

Cadrilaterul rămăsese, pentru români, așa cum a intrat în 1913: o margine exotica și neînțeleasă.

BORDER COUNTRY: SOUTH DOBROGEA. IMPERIAL NOSTALGIES AT THE EDGE OF THE NATIONAL IDEAL (1913-1940)

Abstract: After 1913, South Dobruja was transformed into an arena of propagandistic dispute, both Romanian and Bulgarian, and its territory was the ground of an acerb competition between projects of identity and national construction, and modernization programs.

The nostalgia of an imperial past for the Romanians – a mediocre political idea followed in headlines in the 1920s and 1930s – will be much better emphasized in the second half of 1941, when a propaganda-type speech would have to justify

⁶³ Geo Bogza, *op. cit.*, p. 125.

the military action within the USSR . A fact merely guessed at the beginning of the 20th century, the „Romanian empire“ becomes, in 1941, a concept often used in the public space in Bucharest.

South Dobruja has never been a representative historical region in defining a national movement, a state ideology, or in creating representative elites for the legitimization of historical attributes of the governance of the region.

Before 1913-1914 Dobruja had not been regarded with much empathy by the Romanians. Most of the texts proposed readings about a different, exotic territory, distanced from the values of the Old Kingdom, and with a visible oriental specific, as remains of the Ottoman Empire.

There are, yet, significant exceptions. Queen Maria of Romania, for instance – which has considered Dobruja, and especially the Cadrilater, as an extremely familiar region: as a proof, amid the 1920s she has built in the province two splendid royal villas, both on the seashore, in Mamaia (Kara Dalga) and Tenha Juvah in Balchik (Balchik).

The Cadrilater had remained for the Romanians just as it had been at the time of its inclusion, back in 1913: an exotic and incomprehensible borderland.

Keywords: South Dobruja; Romanian Empire political idea; Bulgaria; Queen Maria of Romania; Balchik; Bazargic (Dobritch); Ottomans